

КОГНІТИВИЗМ, КОГНІЦІЯ ТА ЇЇНЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА

Завданням когнітивної науки (далі – КН) сьогодні є отримання якомога повнішої інформації про світ у найрізноманітніших ракурсах і відношеннях, а також вивчення таких найскладніших феноменів буття, як сприйняття світу й відображення сприйнятого в голові людини, будова мовки, пам'ять і організація когнітивних здібностей людини, в тому числі її здатність до мовлення [Кубрякова 2004, с. 41]. Якщо на початку свого виникнення термін “когнітивний” означав “пізнавальний” або такий, що “стосується пізнання”, то останнім часом він усе більше набуває значення “внутрішній”, “ментальний”, “інтеріоризований” і, нарешті, “пов’язаний із когніцією”, причому в це поняття все частіше вкладається новий зміст. Відповідно, пошуки вчених, що працюють у галузі КН, пов’язані з висуненням і розв’язанням кола різноманітних проблем, які стосуються роботи свідомості та створення ментальних моделей світу, широкого спектру ментальних психічних процесів, інтелекту людини, будови систем, що забезпечують різноманітні когнітивні або розумові акти тощо.

Інтелект людини, закономірності її мислення здавна привертала увагу таких наук як логіка, філософія, фізіологія, психологія. Як відомо, у філософії існує навіть цілий розділ – гносеологія, що вивчає теорію пізнання. Цей факт наводить на думку про те, що когнітивізм має тривалу традицію, корені якої сягають античності. Виявлюється, наприклад, що різні природи реалій (речей, явищ і подій) зумовлює їхнє різне відображення у свідомості: одні представлені у вигляді наочних образів, інші – у вигляді найвісних понять, треті – у вигляді символів. Тому когнітивна наука виникла як міждисциплінарна, покликана об’єднати зусилля спеціалістів у різних галузях знань – психологів і лінгвістів, філософів і логіків, спеціалістів зі штучного інтелекту й теорії інформації, з організацій баз знань у комп’ютерах і математичному моделюванні. Водночас сферою її безпосередніх інтересів і пошуків було й залишається звернення до знання та пізнання.

Процеси, пов’язані зі знанням та інформацією, називаються *когнітивними* (звідси – когніція) і є синонімами до слів “інтелектуальний”, “ментальний”, “розумовий”. З позицій когнітивізму людина вивчається як система переробки інформації, а її поведінка описується й пояснюється в термінах внутрішнього стану. Ці стани, що є предметом фізичного прояву, спостерігаються й інтерпретуються як отримання, переробка, збереження, а згодом і мобілізація інформації для раціонального виконання різноманітних практичних завдань.

Найважливішим принципом когнітивізму є розгляд людини як суб’єкта, що виконує дію, активно сприймає й продукує інформацію та керується у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами, планами, стратегіями. А сама когнітивна наука почала розглядатися як наука про загальні принципи, що визначає ментальними процесами в мозку людини. Ф. Джонсон-Лерд навіть визначас КН як таку, що ставить собі за мету збагнути розум людини і тому повинна створити працюючу модель цього розуму як своєрідний “дублюкат” роботи мозку [Johnson-Laird 1983, с. 11-12].

Терміном “когнітивізм” у сучасній науці називають такі шість основних напрямків досліджень: 1) програму досліджень “розумового механізму” людини; 2) вивчення переробки інформації, що доходить до людини різними каналами; 3) побудова ментальних моделей світу; 4) упорядкування систем, що забезпечують різноманітні когнітивні аспекти; 5) розуміння й формування людською та комп’ютерною програмою думок, викладених природною мовою; створення моделі комп’ютерної програми, здатної розуміти і продукувати текст; 6) широкого спектру психічних процесів, що обслуговують ментальні акти [Маслова 2004, с. 8].

Звернення основної уваги на когніцію людини означає, що досліджуються не просто дії, які є предметом спостереження, а їхні ментальні репрезентації (внутрішні уявлення, моделі), символи, стратегії людини, що породжують її дії на основі знань. Інакше кажучи, когнітивний світ людини вивчається на основі власних поведінки й діяльності, що відбуваються за активної участі мови, яка створює мовленнєво-мисленнєву основу будь-якої діяльності людини – формус у мотини, настанови, прогностує результат. З розвитком КН усе більшого значення набуває думка про особливе значення мови для всіх процесів обробки знання, для його передавання від одного покоління до іншого, для зростання й вивчення досвіду з пізнання світу, його опису тощо.

Аксіоматичним є твердження сьогодні про те, що у всьому комплексі наук про людину зіптовхуються, в першу чергу, відношення між мовою та іншими різноманітними діяльностями людини. Мова навіть більшою мірою, ніж культура й суспільство, дає когнітивістам ключ до розуміння поведінки людини. Тому мова й виявилася в центрі уваги когнітивістів [Дем’янюк 1994, с. 17-33].

За влучним висловлюванням Г. Хармана, “Мова – головна тема в когнітивній науці. Частково це відбувається тому, що мова відображає пізнання, виступаючи як основний засіб вираження думки, так що вивчення мови – це непряме вивчення пізнання”. Можливо також, що мова відображається у пізнанні, бо вимовляє на те, які є у тієї чи іншої особи поняття, і які думки виликають” [Шапал 1988, с. 259]. Саме мова дозволяє здійснити найбільш природний доступ до свідомості, хоча зовсім не тому, що всі структури свідомості або ж результати розумової діяльності виявляються вербалізованими. Точніше кажучи, ми знаємо про структури свідомості тільки завдяки мові, яка дає змогу повідомити про ці структури та описати їх будь-якою природною мовою. Хоча інформацією про світ ми маємо справу постійно, а її отримання здійснюється всіма органами чуття, усі пояснення про предмети і явища навколишньої дійсності, про свої почуття ми отримуємо завдяки мові – через дискурс, спілкування, тексти. Панівну більшість необхідних відомостей про світ ми отримуємо в ході діяльності, опосередкованою мовою. Не випадковим є той факт, що цілий напрям у КН пов’язаний сьогодні з розв’язанням проблеми розуміння текстів і добування інформації з мовленнєвих актів і дискурсу. У цьому розумінні, як підком правильно зауважує Ж. Фоконьє, “лінгвістика стає чимось більшим, ніж лінгвістика галузь вивчення мови; вона робить свій внесок у виявлення й пояснення загальних аспектів когніції людини [Fauconnier 1999, с. 127].

Когніція – важливе поняття когнітивної лінгвістики, що охоплює знання й мислення у їхньому мовному втіленні. Ось чому когніція й когнітивізм виявилися тісно пов’язаними з лінгвістикою. Використання терміна “когніція” при наявності, здавалося б, тотожного йому відповідника “пізнання” отримус своє обґрунтування в їхній нетотожності один одному. “Використавши термін

"когніція" як ключовий, цей напрям часто звинувачувався в переспівах у нових термінах того, що давно відомо. Адже когніція, пізнання, розум були предметом розмірковувань із давніх часів". З одного боку, КН дійсно звернулася до розв'язання тих гравітационних проблем, які завжди хвилювали логіків, філософів, соціологів, не говорячи вже про лінгвістику й психологію, з іншого – до їхнього розв'язання намагалися свідомо підійти, об'єднуючи зусилля найрізноманітніших наук і напрацьовуючи при цьому як певну спільну систему допусків, так і критично переглядаючи знання, які накопичилися з цього приводу у світі найновіших досягнень раніше невідомих наук. Досягти при цьому вказати на дослідження в галузі штучного інтелекту або на методики симуляції роботи мозку на комп'ютерах, на екологію, теорію інформації тощо. Когнітивізм як нова парадигма наукового знання пропонує нову систему поглядів, яка аж ніяк не є простою сумою певних уявлень і тим більше не повторює традиційних трактувань своїх ключових понять [Кубрякова 2004, с. 6-17].

Принципально зауважимо, що одні вчені підкреслюють при цьому принципіву відмінність наукового пізнання як такого, що передбачає пошук об'єктивної адекватного рішення в тій чи іншій ситуації, тобто рішення з позиції здорового глузду. Ми, однак, уважаємо, що когніція охоплює будь-які способи осягнення розумом світу, які починаються з перших контактів людини з навколишнім середовищем, а оскільки поведінка людини адаптивна, когніція – формування відомостей про світ як процес, що постійно продовжується. Такої самої думки дотримуються і Ж. Фоконьє, для якого когніція – це діяльність, що проходить неусвідомлено і спрямована на пристосування людини до середовища, в якому вона проживає [Faconnier 1999, с. 125]. І справді, у когнітологів найважливішим є розуміння того, як ми розглядаємо світ, як сприймаємо ті чи інші ситуації у повсякденному житті. Це з особливою силою проявляється при вивченні процесів концептуалізації та категоризації світу, тобто у тій сфері діяльності людини, в якій когнітивній семантиці вдалося допомогти найбільш відчутних результатів. У певному розумінні можна стверджувати, що для когнітологів важливішими є результати свідосприйняття, ніж результати наукового пізнання. Звідси випливає, що якщо ми прагнемо до створення адекватної теорії когніції, то не можемо не брати до уваги того безперечного факту, що ця теорія є в першу чергу когнітивною теорією повсякденного життя і що багато концептів свідомості, що в ньому формуються, мають надзвичайно важливе значення [Anderson 1996]. Уся суть системи цих концептів ґрунтується на формуванні певних уявлень про світ і є результатом взаємодії трьох рівнів психічного відображення: чуттєвого сприйняття, формування уявлень, мовленнєво-мисленнєвих процесів. Осві чому про когнітивістику сьогодні говорять як про науку, що вивчає загальні принципи, які керують ментальними процесами. Її значення для отримання даних про діяльність розуму важко переоцінити.

Найважливішим для когнітологів сьогодні є встановлення того, як співвіднесено у природній мові знання (сприйняття) світу з мовними категоріями, класами слів, а отже, й те, як найкраще досліджувати цю кореляцію та який метод аналізу є оптимальним для досягнення поставленої мети. Як відомо, знання, що добуваються внаслідок безпосереднього досвіду, переламуються свідомістю відповідно до наявного емпіричного досвіду. Як цілком справедливо зауважує О.С. Кубрякова, "у яких би іпостасях нам не доводилося вивчати мову в майбутньому, найбільшою цінністю залишаються

для нас емпіричні відомості про мову взагалі й окремо взятую мову, а, отже, і звичайно, що стосуються напрацювання адекватних засобів і способів її опису" [Кубрякова 2004, с. 13].

Мова не тільки опосередковує передавання й прийом інформації, знань, повідомлень, але й обробляє отриману ззовні індивідом інформацію, тобто формує специфічні мовні фрейми. Саме таким шляхом вона створює можливість впорядкування й систематизації в пам'яті різноманітних знань для побудови характерної для кожної етнокультурної спільноти мовної картини світу. Мета когнітивної лінгвістики якраз і полягає в тому, щоб зрозуміти, як здійснюються процеси сприйняття, категоризації, класифікації та осмислення світу, а також як відбуваються накопичення знань, які системи забезпечують можливість проведення різноманітних операцій із інформацією.

Іншим напрямом у розвитку когнітивної науки виявилось перенесення певної уваги з вивчення мислення на вивчення свідомості як такої складника інфраструктури мозку, в якому зосереджений весь ментальний досвід, повсякденний людinouю за час її життя, що відображає накопичені нею враження, відчуття, уявлення й образи у вигляді смислів або концептів сланих когнітуальної системи. Мовна свідомість як сукупність смислів, пов'язаних із мовою, є тільки частиною свідомості, точно так, як мислення – тільки частина ментальних процесів, які відбуваються у свідомості. Перед когнітологами сьогодні поставлено завдання зосередити наукові пошуки у знаходженні ледве доведених відмінностей між когнітивно усвідомлюваним і неусвідомлюваним, повсякденним спеціальним аналізу такого складника свідомості, як емоції та інтенції, але, звичайно, головне – зв'язок свідомості з концептуально засвоєною реальністю і природою концептів, які характеризують свідомість. Цим самим і повністю інтерес до процесів концептуалізації та категоризації світу, результатом якого і стало протиставлення концептуалістів і когнітологів, що відбувається вивченням різних аспектів названих процесів.

Зазначені процеси здійснили помітний вплив і на саму лінгвістику, в якій відбулася зміна ціннісних орієнтацій, а також намітилися намагання вивчити розумові процеси й соціально важливі дії людини, остаточно підсумком чого стала її гуманізація. Було, зокрема, доведено, що, отримуючи нову інформацію, людина співвідносить її з уже наявною в її свідомості, породжуючи при цьому нові смисли. Головним при цьому є вивчення різноманітних зв'язків, що складаються між свідомістю й концептуально засвоєною реальністю та природою концептів, які характеризують свідомість. Звідси й виникнення природного інтересу до процесів концептуалізації та категоризації світу, що привело, врешті-решт, до протиставлення концептуалістів і когнітологів, які вивчають різні аспекти розуму та мовної свідомості. Як відомо, людина з давніх-давен не тільки позначала світ, але й описувала його. Саме в таких умовах і народжувалися нові концепти.

Багато лінгвістів сьогодні визнають, що тільки мова забезпечує найприродніший доступ до свідомості та розумових процесів, оскільки ми дізнаємося про структуру свідомості тільки завдяки мові, яка дозволяє повідомити про її структуру й описати її будь-якою природною мовою [Кубрякова 1997, с. 21]. Інструментами такого доступу в когнітивній лінгвістиці стали оперативні одиниці пам'яті – фрейми (стереотипні ситуації, сценарії), концепти (сукупність смислів, "схоплених" словом), гешталти (цілісні монолітні образи фрагментів світу) і т.ін. Звідси стає очевидним той факт, що

когнітивна лінгвістика націлена на моделювання картини світу і структуру мовної свідомості. З нею пов'язані нові акценти в розумінні мови, що відкривають широкі перспективи її вивчення у всіх різноманітних зв'язках із людиною, її інтелектом, зі всіма пізнавальними процесами.

Когнітивна лінгвістика ґрунтується на положенні про те, що поведінка та діяльність людини визначаються значною мірою її знаннями, а мовна поведінка – мовними знаннями. Необхідність їхнього вивчення вписується у три головні проблеми, що стоять перед когнітивною лінгвістикою: природа мовного знання, його засвоєння та його використання. Тому когнітивні дослідження сьогодні проводяться в таких основних напрямках: 1) дослідження видів і типів знань, представлених у різних мовних знаках; 2) механізм добування знань зі знаків, тобто правил інтерпретації; 3) умови виникнення й розвитку знаків зі закономірності, що регулюють їхню функціонування; 4) співвідношення мовних знаків і культурних реалій, що в них відображені.

Ось чому головною проблемою в когнітивній лінгвістиці стала проблема категоризації досвіду людини. Вона тісно пов'язана зі всіма когнітивними здібностями людини – пам'яттю, увагою, увагою тощо. Категоризація того, що сприймається, – це найважливіший спосіб упорядкувати інформацію, яка надходить до людини. Концептуальний аналіз спрямований на виявлення концептів у їхній подвійній функції: 1) як оперативних одиниць свідомості та 2) як значень мовних знаків, тобто ідеальних сутностей, "схоплених" мовою.

Сьогодні лінгвістична теорія повинна відповісти не тільки на запитання, що таке мова, але й чого досягає людина за допомогою мови. У цьому зв'язку завдання когнітивної лінгвістики визначаються як намагання зрозуміти такі: 1) роль мови у процесах пізнання й осмислення зрозуміти так: 1) концептуальних систем із мовними – як саме когнітивні структури свідомості співвідносяться з одиницями мови; 2) як бере участь мова у процесах отримання, переробки й передавання інформації про світ; 3) осмислення мовної категоризації й категоризації знань; 4) опис засобів і способів сальних концептів, що є складниками концептосфери і основними її рубрикаторами; 5) проблеми наявних мовних картин світу в їх співвідношенні з науковою, повсякденною та інш. картинами світу.

Предметом вивчення когнітивної лінгвістики є перш за все когнітивна семантика, оскільки зміст знака тісно пов'язаний із пізнавальною діяльністю людини. У структурі знань, які стоять за мовним вираженням, певною мірою відображається спосіб номінації. Тому важливе місце в когнітивних дослідженнях відводиться мовній номінації – розділу мовознавства, що вивчає принципи механізмів називання ідей та уявлень, назвних у людини. Мотивація при називанні виявляє погляд носія мови на той чи інший фрагмент світу, що, у свою чергу, уможливило розуміння специфіки світобачення конкретного народу.

Когнітивна лінгвістика встановлює образні схеми пізнання світу людиною як динамічні частини наших процесів сприйняття, на основі яких згодом осмислюються більш абстрактні ідеї. Так, із когнітивної точки зору досліджується метафора як осмислення й репрезентація одних смислів на основі інших. Оскільки метафоричний спосіб освітлення розумом світу має загальний та обов'язковий характер, метафора може розглядатися як один із фундаментальних когнітивних механізмів свідомості людини. Іншим типом стійкої асоціації уявлень є метонімія, в основі якої лежить ідея суміжності як

перенесення одного найменування на інше. Метонімія як система висвітлює особливі образні блоки, що усвідомлюються носіями мови, але не фіксуються в ній повністю. З позицій когнітивної лінгвістики вчені намагаються проникнути в інші форми репрезентації знань, які відіграють важливу роль у функціонуванні мови: фрейми, скрипти, сценарії, пропозиції тощо.

Предметом дослідження в когнітивній лінгвістиці є також *концепти*, а точніше – моделювання світу за допомогою концептів. Найсуттєвішими для побудови всієї концептуальної системи є ті концепти, які організують сам концептуальний простір і виступають як головні рубрики його членування [Арутюнова 1998]. Концепти зводять різноманітність явищ, що спостерігаються й уявляються, до чогось одного, в одну рубрику [Жолковський/Мельчук 1997, с. 117-120]. Вони дають змогу зберегти знання про світ і виявляються будівельним матеріалом концептуальної системи, сприяючи обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під певні вироблені сукупності категорій та класи.

Когнітивна лінгвістика доповнює аналіз мови аналізом мовлення, різних контекстів уживання відповідних лексем, зафіксованих у текстах суджень про мовця, його визначення у різних словниках і довідниках, аналізом фразеологізмів, прислів'їв, приказок, афоризмів, у яких репрезентований концепт. На зразку О.С. Кубрякової, завдання когнітивної лінгвістики можна згрупувати як вивчення мовних процесів, мовних одиниць і т. ін. у їхньому співвідношенні з пам'яттю, уявленням, сприйняттям, мисленням" [Кубрякова 2001, с. 32].

Оскільки формування метамови описує першочерговим і важливим завданням кожної науки, когнітивна лінгвістика як самостійна наукова дисципліна має поставити перед необхідністю створення власної категоріально-поняттєвої парадигми. При цьому зауважимо, що термінологічна система когнітивної лінгвістики характеризується не стільки новими, скільки уточненими й уніфікованими термінами з лінгвістики та інших споріднених наук. На першому місці серед них знаходиться *розум* (mind), як здатність людини до причинного пізнання, а також до пізнання цінностей, універсального зв'язку речей і явищ, здатність до цілеспрямованої діяльності всередині цього зв'язку. Інакше кажучи, це механізм породження знань та їхньої цілеспрямованої реалізації у взаємодії організму з середовищем, під яким мається на увазі сукупність фізичних, емоційних і духовних чинників, із якими доводиться мати справу організму у процесі його життєдіяльності. Звідси ментальність визначається як сукупність ментальних процесів, що включають побудову особливої картини світу.

Наступним поняттям когнітивної лінгвістики є *знання* як володіння досвідом і розумінням, що є правильним як у суб'єктивному, так і в об'єктивному планах, і на основі яких можна виводити судження й робити висновки, що забезпечують цілеспрямовану поведінку. Знання як продукт переробки вербального й невербального досвіду формують "образ світу" й поділяються на повсякденні й наукові залежно від ступеня проникнення у суть явищ, за характером і способом узагальнення, за мовою та іншими характеристиками.

Важливим процесом пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка до неї надходить і веде до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у психіці людини, є концептуалізація. Сприймаючи світ, людина виділяє найважливіші для неї елементи з нього, розчленовує його на певні частини, а згодом і осмислює діяльність за допомогою цих частин. У сучасній лінгвістиці концептуалізація

інтерпретується як певний "наскрізний" для різних форм пізнання процес структуризації знань і виникнення різних структур їхнього представлення у вигляді деяких мінімальних концептуальних одиниць [Кубрякова 1996, с. 93].

Під концептуальною системою мають на увазі той ментальний рівень або ту ментальну (психічну) організацію, в якій зосереджена сукупність усіх концептів, притаманних розуму людини в їхньому впорядкованому об'єднанні. Інакше кажучи, **концептосистема** – це система думок і знань про світ, що відображає досвід людини (пор. точку зору А.М. Прихолька і О.В. Романенка, викладену в цій збірці).

Близькою за поняттєвими характеристиками до концептуальної системи є **концептосфера** як сукупність концептів, із яких складається розуміння світу носіями тієї чи іншої мови. Тут важливо підкреслити, що багатство мови визначається не тільки багатством словникового запасу і граматичними можливостями, але й багатством концептуального світу, концептосферою, в якій формуються національна мовна особистість.

У структурі концептосфери виділяють ядро як когнітивно-пропозиційну структуру важливого концепту, приймачу зону у вигляді інших лексичних репрезентацій важливого концепту, його синонімів і т. ін. та периферію – асоціативно-образні репрезентації. Ядро і приймача зона переважно репрезентують універсальні та загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні. Аналіз концептів, що здійснюється за допомогою лінгвістичного апарату, та дослідження концептуальної будови природної мови дозволяють отримати досить достовірну, надійну інформацію про універсальні та ідіотетні риси світобачення будь-якого народу.

Категоризація – це когнітивне розчленування реальності, суть якої полягає у поділлі всього онтологічного простору на різні категоріальні класи. Це структурування світу, акт віднесення слова / об'єкта до тієї чи іншої групи, спосіб установлення ієрархічних відношень між класом і його членом. При категоризації враховуються тільки суттєві властивості подібних явищ.

Термін **когніція** – це "знання, пізнання". Як уважає М.М. Болдирєв, на відміну від терміна **пізнання**, **когніція** означає і сам пізнавальний процес – процес набуття знань і результати цього процесу [Болдирєв 2001, с. 9]. Когніція сьогодні вклучає у себе не тільки складники духу людини, до яких належить знання, свідомість, розум, мислення, уявлення, творчість, розробка планів, роздуми, логічний висновок, розв'язання проблем, співвіднесення, фантазування, мрії, але й такі процеси, як сприйняття, згадування, увага й пізнання. Когніція охоплює, таким чином, різні процеси, кожен із яких пов'язаний із певною когнітивною здатністю, до якої належить і здатність розмовляти. Звідси випливає, що когніція – це сприйняття світу, спостереження, категоризація, мислення, мовлення, уявлення та інші психічні процеси в їхній сукупності.

Когнітивна база – це певним чином структурована сукупність обов'язкових знань того чи іншого лінгвокультурного товариства, якими володіють усі ті, хто розмовляє цією мовою. Когнітивна база формується когнітивними структурами, які, у свою чергу, формують нашу компетенцію та утворюють її основу. Інформація, що кодується і зберігається у вигляді когнітивної структури, вклучає в себе не тільки відомості про світ, але і знання мови та знання про мову [Красних 1998, с. 47].

Національний культурний простір – інформаційно-емоційне поле як реальне, так і віртуальне, в якому знаходиться людина і яке усвідомлюється в

контакті з предметами і явищами іншої культури. Сюди входять усі явні й потенційні репрезентації як загальнонаціонального, так і індивідуально-особистісного плану, що стосуються артефактів і феноменів культури у членів певного культурно-національного співтовариства.

Константи культури – це такі концепти, які виникли у глибокій давнині та протривають в поглядах мислителів, письменників і простих носіїв мови аж до наших днів. Константи культури – це ще й "певний постійний принцип культури, організований таким чином, як *число, рахунок, писмо, алфавіт* тощо. Як відомо, пізнання з точки зору когнітивної лінгвістики є процесом породження і трансформації концептів (смишлів), тому найважливішим об'єктом дослідження в когнітивній лінгвістиці є концепт. Будучи компонентами нашої свідомості та наших знань про світ, концепти є предметом вивчення таких наук як філософія, психологія, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія та ін.

Найбільш поширеною точкою зору на концепт сьогодні є думка Р. Джекен-дефа про те, що основними константами концептуальної системи є концепти, пов'язані до "семантичних частин мови" як, наприклад: концепти об'єкта і його частин, руху, дії, місця або простору, часу, ознаки [Jaskendoff 1993]. Ця точка зору близька до тих концепцій, у яких на першому місці в організації семантичного лексикону знаходяться граматичні категорії й ті концептуальні частини, які маркують розподіл за частинами мови і які складаються як головні компоненти сприйняття й членування світу у філологезі [Кубрякова 1992].

Найкращий доступ до опису й визначення природи концепту дає мова. У загальному чітко виділяються три основні точки зору. Одні вчені вважають, що найпростішими є концепти, представлені одним словом, а більш складними є ті, які представлені у словосполученнях і реченнях [Schiffer 1988]. Інші вбачають найпростіші концепти в семантичних ознаках, виявлених у ході когнітивного аналізу лексики [Фрумкіна і др. 1990, с. 85; Телія 1995, с. 27]. Треті вважають, що аналіз лексичних систем мови може привести до виявлення певного числа "примітивів" типу *хтось, щось, рід, місце* – про це в дослідженні А.Вежбицької [Вежбицька 1997], комбінуванням яких можна описати майже весь словниковий склад мови [Филлмор 1983, с. 74; Караулов 1976, с. 15].

Ми, однак, поділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що частина концептуальної інформації має стосунок до мови, тобто тут задіяні способи її мовного вираження. Саме мова уможливає здійснення найтіснішого доступу до свідомості, причому зовсім не тому, що всі структури свідомості або результати розумової діяльності виявляються вербалізованими. Усі пояснення про об'єкти і про почуття ми отримуємо завдяки мові – через дискурс, повідомлення, тексти, підручники, книги, лекції, ознайомлення зі спеціальною науковою літературою, різні публікаціями у вигляді газет, журналів і т.ін. Найважливішим є той факт, що цілий напір у КН сьогодні пов'язаний із вивченням проблем розуміння текстів і добуванням інформації з художніх творів та дискурсу.

У когнітивним підходом пов'язаний не тільки розгляд у новому світлі різних мовних процесів, категорій та одиниць. По суті, з ним пов'язане в лінгвістиці й нове розуміння мови на тій підставі, що при обробці текстів необхідне залучення не тільки власне мовного знання, але й знання естралінгвального, в основі нових моделей мови повинна лежати теза про взаємодію різних типів знання, а з цього виходить, що лінгвістика вже не може бути монополією на побудову загальної моделі мови. При цьому ми

стверджуємо про наявність у мові оптимальним чином закодованих знань, отриманих у ході сприйняття й осмислення світу її носіями, тобто розглядасмо мовні форми як похідні концептуалізації світу свідомістю людини. Звідси випливає значення мовних форм – це певні структури знань про навколишній світ у вигляді концептів. А як вони репрезентують картину світу в різних мовах може дати відповідь тільки подальше дослідження мотивів позначень за допомогою різних мовних форм.

Література

- Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М. Языки русской культуры, 1988. – 693 с.
 Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов, 2001. – 298 с.
 Демьянков В.В. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретации. // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. Вып. 19. – М., 1967. – С. 117-238.
 Жолковский А.К. Меланхолическая проблема синтагмальной структуры. // Вестник МГУ. Сер. 9. Филология. – М.: Наука, 1976. – С. 117-238.
 Караулов Ю.Н. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем. // Язык и структура представления знаний. – М.: ИНИОН РАН, 1992.
 Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
 Кудрякова Е.С. Пространства и пространства языка (к постановке проблемы) // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 1997. – Т. 56. – № 3.
 Кудрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
 Кудрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 6-17.
 Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. – М.: Флинта, 2004. – 204 с.
 Телля В.Н. К проблеме связанного значения. // Проблемы, факты, перспективы // Язык – система, язык – текст, язык – способность. – 1983. – С. 86-145.
 Фрумкин Р.М., Золкин А.К., Ларичев О.И., Касевич В.Б. Представление знаний как проблема // Вопросы филологии. – 2001. – № 1. – С. 19-39.
 Functional Theory of Cognition. Mahwah (New Jersey), 1996. – 392 p.
 Anderson N.H. A Generalizations // Cognitive Linguistics. Foundations, Scope, and Methodology. – Berlin, N.Y., Cambridge (Mass.), 1988. – P. 258-268.
 Jekendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge Science*. – Cambridge (Mass.), 1988. – P. 188-209.
 Schiffer S., Stei S. [Eds]. Cognition and Representation. Boulder (Colorado), 1988. – 394 p.

ГЕРАСИМОВА Г.Л.
 (Запорізькій нац. ун-т)

КОГНІТИВНО-ГРАМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕПІСТЕМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Природна мова володіє досить розвинутим лексико-семантичним потенціалом для вираження епістемічної ідеї. Основним виразником концептуальної сфери мстязання є семантична структура епістемічних лексем, проте додаткову й велику важливу інформацію когнітивного порядку несуть у собі їх морфологічні, словотвірні й синтаксичні властивості. Встановлення системного статусу цього прошарку лексичного масиву, який в змозі дати уявлення про місце епістемічних концептів у наївній картині світу, безперечно потребує врахування усіх названих характеристик.

лексико-граматичний лад природних мов є досить вивченим питанням, якому присвячена значна кількість робіт [Кудрякова 1997; Плуґняк 2000; Степанова / Хольбінг 1978]. Об'єктом граматичного аналізу були також і лексичні одиниці з епістемічною компонентою значення, проте в лінгвістичних студіях вони вивчалися або результати дослідження окремих представників відповідного лексико-семантичного поля [Злобина 1976; Dörke 1988; Rafel 1989], або певний блок їх граматичного потенціалу [Безяева 1996; Zybalov 1983]. На сьогодні першозначною залишається проблема когнітивних розвідок у сфері епістемічної лексики німецької мови як відображувача ідеї мстязання в мовній системі її морфологічних, словотвірних і синтаксичних особливостей. Отже, метою цієї роботи є визначення різноманітних граматичних параметрів корупу епістемічної лексики (КЕЛ) у системі сучасної німецької мови.

Для мстязання вербалізується майже всіма основними номінативними епістемічними класами слів. Центральні категорії тієї чи іншої частини мови знаходяться з лексичним значенням та представляють епістемічні величини у такому ракурсі, який вигідний та зручний мовцю в кожній конкретній комунікативній ситуації.

Категорія предметності дозволяє зафіксувати іменниковими лексемами відповідні феномени як інтенційні об'єкти, тобто надати відповідній рубриці мовцяого досвіду мовну номінацію (*Wissen, Vermutung, Glaube*), позначити вербально ті чи інші варіанти епістемічних таксонів (*Kennerschaft, Einbildung*) або досвід знання й мстязання (*Kenner, Gläubige*), маркувати мстязання в процесі мовної комунікації як агенса (*Misstrauen erfüllte ihm* [Duden 1988, с. 419]), як об'єкт іншої дії (*ein großes Wissen besitzen* [Duden 1988, с. 809]), як носій здійснення інших процесів (*er ist durch Erfahrung klug geworden* [Duden 1988, с. 228]), як наслідок інших подій та фактів (*das führt zu der Vermutung, dass...* [Duden 1988, с. 748]) тощо.

Категорія дії (події), включена в лексичне значення епістемічних дієслів, дає можливість виразити епістемічний зв'язок або його відсутність між окремими суб'єктами чи між суб'єктом і об'єктом знання (*ich kenne ihn genau* [Störig 1990, с. 552]; *sie kennen sich bis ins Innerste* [Klapp-1978, с. 2071]; *ich weiß das Gledicht auswendig* [Störig 1990, с. 1081]), неробально зафіксувати епістемічний став (*da steigt ich nicht mehr durch* [Klapp-1978, с. 596]).

Прикметники з епістемічною компонентою значення дозволяють мовцю описувати про наявність у певного об'єкта чи стану речей епістемічної ознаки, яку мовець (або інший суб'єкт) йому приписує (*das vermutliche Ergebnis der Wahl* [Duden 1978, с. 748]; *es ist nicht wahrscheinlich, dass er heute noch kommt* [Duden 1978, с. 784]). У випадку із прислівниками мовець в змозі повідомити про епістемічну ознаку іншої ознаки або дії неепістемічного типу (*ich wahrhaft großer Künstler* [Duden 1978, с. 783]; *etw. falsch erklären* [Duden 1978, с. 248]). Модальні слова з епістемічно-значеннсьвим навантаженням виконують функцію надання висловлено епістемічно-модальної рамки та дозволяють мовцю проситивалізувати про своє ставлення до істинності, достовірності «мовленого» стану речей (*ich komme vielleicht auch mit* [Wahrig 1985, с. 853]).

Морфологічна парадигма епістемічної лексики характеризується когнітивно зумовленими проявами неговності у визначенні пунктах – відсутністю множини у деяких іменниках, несаєвоспроможністю / невивраданістю футуральних конструкцій чи імперативної форми певних дієслів або неможливістю утворення прикметниками ступенів порівняння.

Значний обсяг лексичних виразників епістемічної ідеї в сучасній німецькій мові досягається високим дериваційним потенціалом вихідних слів. Епістемічні